

Lucyna Kudła

Gimnazjaliści galicyjscy doby autonomicznej. Charakterystyka społeczności

Oslabienie monarchii habsburskiej w drugiej połowie XIX wieku, na skutek narastających tendencji odśrodkowych poszczególnych narodów ją zamieszkujących, klęska w wojnie z Prusami, Francją i Piemontem, musiały przyspieszyć zmiany wewnętrzne. Autonomiczne uprawnienia przestawały wystarczać narodom zamieszkującym monarchię, cesarz musiał je zwiększyć, chcąc uspokoić wrzenia wolnościowe. Stanowiło to początek ery autonomicznej w Galicji, dając nadzieję i perspektywy również w rozwoju oświaty.

Władzę oświatową na ziemiach polskich zaboru austriackiego stanowiła Rada Szkolna Krajowa, która została powołana dla Królestwa Galicji i Lodomerii przez Sejm w 1866 roku i zatwierdzona przez Franciszka Józefa I dnia 25 VI 1867 roku. Działała ona pod zwierzchnictwem Namiestnika. Władze austriackie podporządkowały RSK centralnym władzom w Wiedniu, a duże uprawnienia przyznały namiestnikowi galicyjskiemu. Siedziba Rady znajdowała się we Lwowie. Rada zajmowała się zarządzeniem administracyjnym szkół, przedstawiała do nominacji przez cesarza inspektorów szkolnych. Podlegały jej wszelkie stosunki służbowe dyrektorów i nauczycieli (prócz nauczycieli religii). Rada przygotowywała projekty naukowe, zatwierdzała podręczniki dla szkół średnich (oprócz książek do religii), a także środki dydaktyczne, które mogły być używane w procesie nauczania. Rada układała budżet roczny szkół ludowych i średnich oraz składała i publikowała coroczne sprawozdania o stanie wychowania publicznego w kraju. Polityka wiedeńska odbijała się na szkolnictwie średnim w Galicji. Rząd wiedeński przeciwstawiał się rozwojowi szkół średnich i kształceniu inteligencji, poza niewielkimi potrzebami urzędów, Kościoła i niektórych wolnych zawodów. Konsekwencją było ograniczanie dostępu młodzieży do szkół średnich. Działalność Rady Szkolnej Krajowej utrudniano także w sejmie galicyjskim i wydziale krajowym, zdominowanym przez konserwatystów. Niechętnie patrzyli oni na dostęp dzieci stanu niższego do gimnazjów i szkół realnych. Znajdowało to wyraz w zmniejszaniu budżetu przyznawanego na działalność oświatową.

Ścisła zależność RSK od rządu centralnego zmuszała władze szkolne do lojalizmu, a nawet serwilizmu. Jednak należy zauważyć pozytywne konsekwencje działalności Rady Szkolnej Krajowej: zmniejszenie analfabetyzmu, zwiększenie liczby szkół i umożliwienie do nich dostępu większej liczby młodzieży z niższych grup społecznych.

Gimnazja i ich uczniowie

Szkolnictwo galicyjskie w okresie autonomii miało kilka szczebli. Podstawowe miejsce zajmowały szkoły ludowe i szkoły wydziałowe. Pion średni stanowiły gimnazja i szkoły realne. Te drugie miały za zadanie przygotowanie do studiów technicznych.

Przeważającym typem szkół średnich w Galicji były gimnazja, do 1848 roku sześcioklasowe. W roku szkolnym 1848/49 wprowadzono klasę siódmą, a w rok później ósmą. W omawianym okresie funkcjonowały gimnazja klasyczne i gimnazja realne. Program nauczania w gimnazjum klasycznym wysuwał na plan pierwszy naukę łaciny i greki; model ten przetrwał z niewielkimi zmianami do odrodzenia niepodległej Rzeczypospolitej¹. Celem gimnazjum było zapewnienie wykształcenia ogólnego i przygotowanie do studiów uniwersyteckich. Gimnazjum dzieliło się na gimnazjum niższe i wyższe, z których każde miało po cztery klasy. Gimnazjum niższe przygotowywało uczniów do gimnazjum wyższego, ale tworzyło zamkniętą całość ogólnego wykształcenia, wystarczającego jako przygotowanie do szkół realnych i instytutów technicznych. Gimnazjum wyższe miało prowadzić nauczanie dalej, ale nie mogło istnieć bez gimnazjum niższego. Oba typy gimnazjum stanowiły całość podlegającą wspólnemu kierownictwu. Gimnazja dzieliły się na państwowe i prywatne². Państwowe wydawały świadectwa uznawane przez władze państwowe, miały prawo do przeprowadzania egzaminów dojrzałości. Utrzymywały się wyłącznie lub w znacznej części z funduszy państwowych i z chesnego, a kierownictwo spoczywało w ręku władz państwowych. Gimnazja prywatne czerpały dochód z pobieranego chesnego, które było przeznaczane na potrzeby związane z funkcjonowaniem szkoły, mogły także otrzymywać fundusze z towarzystw, korporacji lub od osób będących właścicielami.

Wprowadzenie autonomii w Galicji miało swoje konsekwencje w ożywieniu oświaty, co przejawiało się również zwiększaniem liczby zakładanych szkół średnich i większym napływem do nich młodzieży. Liczba gimnazjów działających w Galicji rosła się systematycznie od końca XIX wieku dzięki działalności krajowych władz

¹ J. Buzek, *Rozwój stanu szkół średnich w Galicji w ciągu ostatnich 50 lat (1850–1909)*, „Muzeum” 1909, R. XXV, t. 1, s. 15.

² *Zbiór ustaw i rozporządzeń odnoszących się do szkół średnich w Galicji*, oprac. M. Janelli i K. Missona, t. 1, z. 1, Lwów 1914, s. 5–8; *Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych*, oprac. J. Piwocki, t. VI, *Sprawy szkolne*, Lwów 1913, s. 432–438.

szkolnych, a także dlatego, że w zakładaniu nowych szkół zainteresowane były organizacje społeczne i oświatowe. Mimo rosnącej liczby gimnazjów stale odczuwany był ich niedostatek. Chociaż w porównaniu z innymi krajami monarchii, w Galicji było ich dużo, to ciągle za mało w stosunku do liczby ludności. W roku szkolnym 1870/71 jedno gimnazjum przypadało średnio na 272 000 mieszkańców. W miarę upływu czasu stan ten powoli poprawiał się i w roku szkolnym 1910/11 jedno gimnazjum przypadało już na 93 300 mieszkańców³.

Osobnym zagadnieniem jest stosunek liczby gimnazjów z wykładowym językiem polskim do liczby gimnazjów z wykładowym językiem ukraińskim. Wypadał on zdecydowanie niekorzystnie dla Ukraińców, którzy w początkowym okresie autonomii mieli tylko jedno gimnazjum z wykładowym językiem ukraińskim (w Przemyślu), a w roku szkolnym 1911/12 już 6⁴. Ukraińców było zdecydowanie więcej niż Polaków w Galicji Wschodniej, a mimo to nawet tam działało więcej gimnazjów z wykładowym językiem polskim. Gimnazja z językiem ukraińskim były zdecydowanie mniej przepełnione niż szkoły z językiem polskim. Wynikało to z faktu, że wśród przeważnie chłopskiej ludności ukraińskiej było mniejsze zainteresowanie edukacją gimnazjalną, a ponadto wielu synów Ukraińców uczęszczało do polskich gimnazjów.

W Galicji funkcjonowały również gimnazja z niemieckim językiem wykładowym – we Lwowie i w Brodach (do roku 1906/07). Uczęszczały do nich dzieci urzędników austriackich oraz Żydów, którzy często za język narodowy uznawali niemiecki. Wprowadzenie autonomii w Galicji powitało 18 funkcjonujących gimnazjów – w liczbie tej znalazły się zarówno gimnazja wyższe, jak i niższe. Ich liczba zwiększała się systematycznie średnio o jedno gimnazjum na trzy lata. W Galicji było mniej gimnazjów niż np. w zaborze rosyjskim, mimo iż był to czas prowadzonej tam rusyfikacji. Wynikało to z uwarunkowań politycznych, władze rosyjskie bowiem zakładały więcej rządowych gimnazjów, by w ten sposób odciągać młodzież od gimnazjów prywatnych, przepojonych duchem polskości.

Autonomia w Galicji stwarzała teoretycznie lepsze warunki dla rozwoju szkolnictwa średniego, ale w praktyce proces ten był hamowany przez trudności finansowe oświaty, sytuację lokalową i brak odpowiednio przygotowanej kadry nauczycielskiej. Młodzieży w gimnazjach przybywało, a było to spowodowane zwiększonym przyrostem naturalnym oraz sytuacją gospodarczą w Galicji, która zmuszała młodzież, zwłaszcza chłopską, do emigracji zarobkowej i szukania źródeł dochodu w zajęciach pozarolniczych, także inteligenckich. Droga do nich natomiast wiodła przez gimnazja. To zaś uzasadniało konieczność zakładania większej liczby gimnazjów, których powstanie każdorazowo wymagało zatwierdzenia cesarskiego.

³ *Podręcznik statystyki Galicji*, pod red. T. Pilata, t. IX, Lwów 1913, s. 98.

⁴ *Ibidem*, s. 3–4; *Rocznik statystyki Galicji*, pod kier. T. Rutowskiego, r. II, Lwów 1889, s. 83–87; *Sprawozdanie c.k. Rady Szkolnej Krajowej o stanie wychowania publicznego w roku szkolnym 1911/12*, Lwów 1913, s. 11–12.

Lata szkolne	Liczba gimnazjów
1867/68	18
1869/70–1872/73	19
1873/74–1878/79	20
1879/80	21
1880/81–1882/83	23
1883/84–1889/90	24
1890/91–1891/92	25
1892/93	26
1893/94–1894/95	28
1895/96–1898/99	29
1899/1900	30
1900/01	32
1901/02	33
1902/03	34
1903/04	35
1904/05	37
1905/06	40
1906/07	43
1907/08	45
1908/09	51
1909/10	54
1910/11	55
1911/12–1913/14	56
1915/16	54

Tabela 1. Liczba gimnazjów państwowych w Galicji w latach 1867–1916

Źródło: *Sprawozdania c.k. Rady Szkolnej Krajowej z lat 1868/69–1915/16*. H. Kramarz, *Stan ilościowy gimnazjów galicyjskich w latach 1867–1914*, „*Studia Historyczne*”, R. XXIX, 1986, z. 3, s. 363.

Na podstawie przedstawionego zestawienia daje się zauważyć wzrost liczby gimnazjów pod koniec lat 90. XIX wieku; był on jeszcze szybszy na początku wieku XX, kiedy każdy niemal rok przynosił powstanie nowych gimnazjów. Największy wzrost ich liczby obserwujemy w latach szkolnych 1907/08–1908/09, kiedy powstało aż 6 nowych gimnazjów i w latach szkolnych 1908/09–1909/10, kiedy utworzono kolejne 3 nowe gimnazja. Od 1896 roku do 1914 roku powstało 27 nowych gimnazjów państwowych. Było to zgodne z żądaniami wysuwanymi przez środowiska pedagogiczne pod koniec XIX wieku. Wpływ na tę sytuację miały również zmiany zachodzące w Galicji pod względem gospodarczym i społecznym. Powstawało

zdecydowanie więcej nowych gimnazjów niepaństwowych, zakładanych przez zgromadzenia zakonne, stowarzyszenia czy osoby prywatne. Jednak w stosunku do napływającej liczby chętnych uczniów ilość funkcjonujących gimnazjów nadal była niewystarczająca⁵.

Lata	Liczba uczniów
1867/68	7258
1876/77	8194
1886/87	11 820
1895/96	13 965
1906/07	27 067
1913/14	41 300
1915/16	22 785

Tabela 2. Wzrost stanu ilościowego uczniów uczęszczających do gimnazjów galicyjskich klasycznych i realnych w latach 1867–1916

Źródło: *Sprawozdania c.k. Rady Szkolnej Krajowej z lat 1868–1916. Podręcznik statystyki Galicji*, pod red. T. Pilata, t. IX, Lwów 1913

W latach 60. i 70. XIX wieku przyrost liczby gimnazjalistów w Galicji był stały, ale niewielki. W roku 1871 jeden uczeń gimnazjalny przypadał tu na 592 mieszkańców⁶. Nie było to zjawisko równomierne na terenie całej prowincji, bowiem funkcjonowały obwody nie posiadające na swoim terenie żadnego gimnazjum; przykładowo można wymienić obwód złoczowski czy żółkiewski. Najkorzystniejszy stosunek liczby gimnazjalistów do mieszkańców występował w powiatach: krakowskim, chrzanowskim i wielickim, gdzie wynosił 1:187, najmniej korzystny zaś w powiatach: wadowickim, bialskim, żywieckim i myślenickim, gdzie wynosił 1:2318. Nie bez znaczenia był fakt, że powstające nowe gimnazja cieszyły się mniejszym zainteresowaniem, niż te, które miały swoją tradycję i renomę. Duża część uczniów pochodziła z rodzin niezamożnych, i dlatego musiały zarabiać na swoje utrzymanie udzielaniem korepetycji, stąd chętniej udawała się do miast dużych, w których istniały liczne szkoły, by zyskać w ten sposób możliwość uzyskania własnego dochodu. Przyczyn większego zainteresowania się gimnazjami w zachodniej części Galicji można również upatrywać w tym, że działające tam szkoły ludowe były na wyższym poziomie i lepiej przygotowywały swoich uczniów do dalszego kształcenia.

W latach 1867–1918 liczba gimnazjalistów powiększyła się ponadpięciokrotnie. Gimnazja stanowiły główny filar szkolnictwa średniego w Galicji, ponieważ

⁵ H. Kramarz, *Stan ilościowy gimnazjów galicyjskich w latach 1867–1914*, „Studia Historyczne”, R. XXIX, 1986, z. 3, s. 360–367.

⁶ *Sprawozdanie c.k. Rady Szkolnej Krajowej o stanie wychowania publicznego w kraju w roku szkolnym 1868–71*, Lwów 1871, s. 21–22; *Rocznik statystyki Galicji...*, s. 83–87.

kształciły na poziomie średnim zdecydowanie największą grupę uczniów, przewyższając pod tym względem szkoły realne. Konsekwencją tego stanu rzeczy był fakt, że dominująca grupa studentów była absolwentami gimnazjów, mimo równouprawnienia wprowadzonego w 1909 roku przez władze oświatowe dla obu typów szkół średnich. Mature szkoły realnej ceniono zdecydowanie niżej niż maturę gimnazjum, zwłaszcza klasycznego. Wynikało to ze swoistej mentalności ówczesnych Galicjan, którzy woleli posyłać swoich synów do gimnazjów, widząc w tej formie edukacji lepsze perspektywy na przyszłość. Wpływało to z przekonania, że naukę w szkole realnej pobierają ci uczniowie, którzy intelektualnie nie są w stanie sprostać wymaganiom gimnazjalnym.

Wzrastająca liczba kształcącej się w gimnazjach młodzieży nie szła w parze z powstawaniem nowych szkół. Szkoły zakładano zdecydowanie wolniej, niż napływali uczniowie do istniejących już gimnazjów. To rodziło przepełnienie szkół. Prym wśród nich wiodły gimnazja stołeczne oraz gimnazjum w Rzeszowie, gdzie np. w roku szkolnym 1903/1904 kształciło się ponad 1000 uczniów; sytuację uratowało dopiero otwarcie w roku szkolnym 1904/1905 drugiego gimnazjum w tym mieście. Duża liczba uczniów uczęszczała do gimnazjum św. Anny w Krakowie czy III gimnazjum im. Franciszka Józefa we Lwowie, gdzie liczebność klas przekraczała 60 uczniów⁷. Przepełnione bywały gimnazja w Kołomyi, Stanisławowie i Przemyślu. Duża liczebność klas utrzymywała się w gimnazjach galicyjskich przez cały okres autonomii. Wprawdzie przepisy Ministerstwa Wyznań i Oświecenia normowały liczbę uczniów w klasie na 50 osób, ale równocześnie wydano inne reskrypty pozwalające na przekraczanie tej granicy. Przepełnienie gimnazjów było szeroko dyskutowane w kręgach nauczycielskich, a także w sejmowej komisji szkolnej przez cały okres autonomiczny⁸. Nauczyciele podnosili kwestię wpływu trudnych warunków lokalowych na słaby rozwój fizyczny i intelektualny młodzieży⁹. Zwracano uwagę na zbyt małą ilość czasu, którą nauczyciel poświęca w czasie lekcji jednemu uczniowi, co prowadziło do lenistwa młodzieży, powodowało, że gimnazja opuszczali absolwenci zdecydowanie słabiej wykształceni, niż można było oczekiwać. Trudne warunki nie pozwalały również na indywidualizację procesu nauczania i ograniczały działalność wychowawczą. Sytuacja taka wynikała zapewne z polityki skarbowej monarchii, która chciała choćby w ten sposób obniżyć koszty kształcenia młodzieży. Spotykało się to z krytyką w prasie młodzieżowej, gdzie podkreślano zwłaszcza, że zbyt liczne klasy uniemożliwiają młodzieży nawiązanie bliższego kontaktu z nauczycielem, poznanie ucznia, uwzględnienie jego indywidualnych predyspozycji czy zainteresowań. Wpływało to również na poziom kształcenia, ponieważ wobec dużej liczby uczniów brakowało do ich nauczania pełnoprawnych nauczycieli. Zastępowali ich suplenci – mniej doświadczeni, ale za to mniej kosztowni dla władz szkolnych¹⁰.

⁷ *Sprawozdanie Dyrekcji c.k. Lwowskiego Gimnazjum im. Franciszka Józefa za rok szkolny 1891, 1892 i inne roczniki.*

⁸ S. Szczepanowski (Piast), *O polskich tradycjach w wychowaniu*, Lwów 1912, s. 43.

⁹ *Skutki przepełnienia szkół naszych*, „Muzeum” 1888, R. IV, s. 609–613.

¹⁰ „Teka” 1903, nr 11, s. 478.

Nieco inaczej przedstawiała się sytuacja liczebna gimnazjalistów w okresie I wojny światowej. Liczba uczniów zmniejszyła się o prawie 50%. Spowodowane to było wydarzeniami wojennymi, w wyniku których część Galicji znalazła się pod zwierzchnictwem Rosjan. Często nie była na tym terenie możliwa działalność edukacyjna. Na zmniejszenie się liczby uczniów wpłynęła także mobilizacja wojskowa i ochotnicze zaciąganie się młodzieży do wojska, zwłaszcza do działających w ramach armii austriackiej legionów polskich. Wojna spowodowała przemieszczanie i ruch uczniów w trakcie roku szkolnego na skutek powrotu uchodźców wojennych. Wybuch wojny i zmiany zachodzące w jej wyniku wpłynęły również na stanowisko władz szkolnych w kwestii dalszego kształcenia młodzieży. Rada Szkolna Krajowa uznała, że należy położyć nacisk na praktyczne kształcenie młodzieży. Tocząca się wojna wykazała nieprzydatność kształcenia humanistycznego. Ministerstwo Wyznań i Oświaty wydało nawet odnośny reskrypt, w którym polecono Radom Szkolnym Krajowym odwozić młodzież od masowego wstępowania do szkół średnich ogólnokształcących, a raczej zachęcać do zdobycia wykształcenia praktycznego¹¹.

Chociaż w okresie autonomicznym liczba gimnazjów państwowych i prywatnych nieustająco się zwiększała, to jednak nie były one rozmieszczone w Galicji równomiernie. W roku szkolnym 1868/69 istniały gimnazja w 12 miastach galicyjskich, a w roku szkolnym 1913/14 w 35 ośrodkach. Nowe placówki gimnazjalne zakładano w miastach, które już gimnazja posiadały, ale również w takich, w których dotąd gimnazjów nie było. Te miasta najczęściej były siedzibami władz polityczno-administracyjnych, sądowych i miały wśród swoich obywateli grupę inteligencji domagającej się tego typu szkół. Gimnazja funkcjonowały zwłaszcza w siedzibach starostwa. Tworzenie szkół uzależnione często było od warunków komunikacyjnych, zwłaszcza linii kolejowej. Najmniej gimnazjów znajdowało się na Pogórzu Beskidzkim, Pokuciu, nad dolnym Sanem i górnym Bugiem. Były to tereny słabo zaludnione i uboższe. Gimnazjów nie zakładano w powiatach sąsiadujących z dużymi ośrodkami miejskimi, bowiem młodzież zdecydowanie chętniej kształciła się w większych ośrodkach miejskich. Konsekwencją tego było nieustające przepełnienie gimnazjów dużych miast. Kwestia rozmieszczenia gimnazjów była dostrzegana i często dyskutowana m.in. w środowisku nauczycielskim. Próbowano porównywać istniejącą sytuację z innymi krajami monarchii, co wypadało zdecydowanie na niekorzyść Galicji. Gdyby chciała ona dorównać innym krajom w rozmieszczeniu szkół, musiałaby mieć 80 gimnazjów w 70 miejscowościach¹².

Największym ośrodkiem gimnazjalnym był Lwów, który w roku szkolnym 1913/14 miał 8 gimnazjów. Drugie miejsce przypadło Krakowowi, który w tym samym roku miał 5 gimnazjów. Lwów miał większą liczbę ludności (o ok. 40%) niż Kraków oraz był ważnym ośrodkiem akademickim i siedzibą najwyższych władz i urzędów. We Lwowie, z powodu dużej różnorodności narodowej mieszkańców, obok gimnazjów polskich funkcjonowały też gimnazja z wykładowym językiem

¹¹ *Sprawozdanie c.k. Rady Szkolnej Krajowej o stanie wychowania publicznego za rok szkolny 1915/16*, Kraków 1917, s. 7.

¹² *Gdzie zakładać szkoły średnie?* „Muzeum” 1899, R. XV, s. 731–748.

ukraińskim i niemieckim¹³. Oba miasta kształciły w roku szkolnym 1898/99 36% ogólnej liczby gimnazjalistów, w Krakowie na jedną szkołę średnią przypadało 707 uczniów, a we Lwowie 672 uczniów. Do Lwowa napływała młodzież z 30 powiatów, a do Krakowa z 13¹⁴.

Niedobór gimnazjów w Galicji i ich przepełnienie w okresie autonomii wynikało niewątpliwie z polityki finansowej państwa, ale miało jeszcze inne przyczyny. Brakowało bowiem innych szkół ponadpodstawowych. Młodzieży proponowano, w celu uzyskania matury, kształcenie gimnazjalne lub realne. Zbyt mało było szkół zawodowych. A zatem młodzież nie miała innych możliwości kształcenia. W Galicji doby autonomicznej przeważała młodzież z wykształceniem humanistycznym. Zyskano w ten sposób kadry urzędnicze, które mogły kształtować rzeczywistość polityczną i ekonomiczną II Rzeczypospolitej.

Skład narodowościowy uczniów

Odrębne zagadnienie stanowi struktura narodowa gimnazjalistów galicyjskich w latach autonomii. Monarchia Habsburgów była krajem wielonarodowościowym, stąd i Galicja stanowiła pod tym względem mieszaną ludność. Wynikało to z przemieszczania się mieszkańców w obrębie monarchii, co często było spowodowane koniecznością szukania zatrudnienia. Odzwierciedleniem tego stanu rzeczy była sytuacja w gimnazjach galicyjskich, gdzie kształcili się wspólnie Polacy, Ukraińcy, Niemcy. Zdecydowanie mniej było Czechów, Węgrów, Austriaków, którzy stanowili nikły odsetek całej liczby uczniów szkół średnich. Jako narodowości nie wyodrębniano w danych statystycznych i szkolnych Żydów, przypisywano ich do poszczególnych narodowości na podstawie deklaracji języka, którego używali. Stąd najczęściej umieszczani byli w danych szkolnych dotyczących narodowości jako Polacy lub Niemcy.

Lata	Polacy	Ukraińcy	Niemcy	Inni
	dane w procentach			
1867/8–1875/6	74,10	18,73	7,00	0,17
1876/7–1885/6	74,52	17,62	7,71	0,15
1886/7–1895/6	77,14	18,08	4,67	0,11
1896/7–1905/6	78,64	19,34	1,92	0,10
1905/6–1910/11	77,61	21,63	0,17	0,06
1911/12	77,40	21,80	0,70	0,10

Tabela 3. Zmiany w strukturze narodowościowej uczniów gimnazjów w Galicji w latach 1868–1916. Stosunek procentowy poszczególnych narodowości

Źródło: *Sprawozdania c.k. Rady Szkolnej krajowej o stanie wychowania publicznego w latach szkolnych 1867–1916; Podręcznik statystyki Galicji*, pod red. T. Piłata, t. IX, Lwów 1913.

¹³ H. Kramarz, *Stan ilościowy gimnazjów galicyjskich...*, s. 360–381.

¹⁴ „Muzeum” 1899, R. XV, s. 736.

Zauważyć można zdecydowaną przewagę procentową uczniów Polaków nad innymi narodowościami. W omawianym okresie właściwie nie zmieniała się ona, utrzymując się zawsze powyżej 74% ogółu uczniów. W latach szkolnych 1900/1 do 1910/11 przybyło w gimnazjach ponad 76% Polaków, co stanowiło przeszło 10 tys. uczniów. Polacy przeważali w Galicji liczebnie nad innymi narodowościami i przywiązywali większą wagę do wykształcenia średniego niż inne nacje. Polacy dominovali zwłaszcza w Galicji Zachodniej, gdzie np. w gimnazjum rzeszowskim stanowili 90% ogólnej liczby uczniów¹⁵.

Drugą narodowością, wyraźnie wyróżniającą się pod względem liczby uczniów byli Ukraińcy. Daje się zauważyć niewielki, lecz stały wzrost procentowy przedstawicieli tej narodowości w gimnazjach. Stanowili oni średnio przeszło 20% uczniów. Ludność ukraińska, przeważnie chłopska, miała mniejsze zapotrzebowanie na kształcenie, zwłaszcza na poziomie gimnazjalnym. Wzrost liczby gimnazjalistów-Ukraińców wynikał zapewne z nasilającego się na przełomie XIX i XX wieku wzrostu świadomości narodowej Ukraińców, którzy zaczęli domagać się dla siebie pełnych praw narodowych. Dotyczyły one również szkolnictwa, bowiem funkcjonowały szkoły średnie, w których językiem wykładowym był język ukraiński. Gimnazja ukraińskie działały w Kołomyi, Lwowie, Przemyślu, Stanisławowie, Tarnopolu, a zatem na terenach, gdzie ludność ukraińska stanowiła poważny procent ogółu ludności. Do tych gimnazjów nie uczęszczali w ogóle Polacy, prawdopodobnie z tego względu, że powstawały one w miejscowościach, gdzie funkcjonowały również gimnazja polskie. Oczywiście na innych terenach Galicji również mieszkali Ukraińcy, stanowili jednak mniejszość, a z braku gimnazjum ukraińskiego najczęściej uczęszczali do gimnazjów polskich, znajdujących się w najbliższej okolicy. Wówczas często stanowili ok. 50% ogółu uczniów. Sytuacja taka miała miejsce w gimnazjach w: Brzeżanach, Samborze, Sokalu, Stryju, Złoczowie¹⁶. Gdyby wziąć pod uwagę gimnazja z ukraińskim i polskim językiem wykładowym i porównać je do ogólnej liczby ludności tych narodowości na terenie Galicji, to świadczyłoby to o większym niedoborze gimnazjów ukraińskich niż polskich. Na początku autonomii w Galicji działało tylko jedno gimnazjum ukraińskie na przeszło 2,5 mln mieszkańców tej narodowości, a pod koniec okresu autonomicznego istniało ich 16 na przeszło 3 mln mieszkańców (oczywiście były to gimnazja nie tylko publiczne, ale i prywatne). W roku szkolnym 1913/14 jedno gimnazjum ukraińskie przypadało na ok. 200 tys. mieszkańców, podczas gdy polskie tylko na ok. 35 tys. mieszkańców¹⁷. W latach szkolnych 1900/1 do 1910/11 w gimnazjach galicyjskich liczba uczniów Ukraińców zwiększyła się o przeszło 110%. Młodzież ukraińska w zachodniej Galicji rekrutowała się głównie z grona inteligencji ukraińskiej, zatrudnionej w urzędach państwowych, a część pochodziła także z małych miasteczek lub wsi.

¹⁵ J. Świeboda, *Dzieje I Gimnazjum w Rzeszowie w latach 1786–1918*, Rzeszów 1984, s. 188–191.

¹⁶ *Sprawozdanie c.k. Rady Szkolnej Krajowej o stanie wychowania publicznego w roku szkolnym 1911/12*, Lwów 1913, tab. XXX.

¹⁷ *Podręcznik statystyki Galicji...*, s. 111.

Żądania narodowe Ukraińców szły dalej, w kierunku utworzenia uniwersytetu ukraińskiego, w którym młodzież tej narodowości mogłaby dalej kształcić się w języku ukraińskim i duchu narodowym. Był to problem bardzo aktualny i szeroko dyskutowany na początku XX wieku.

Zdecydowanie zmniejszał się wśród gimnazjalistów galicyjskich procent uczniów – Niemców. Mieli gimnazjum z niemieckim językiem wykładowym we Lwowie (II), które działało do końca ery autonomicznej i w Brodach, które zostało zlikwidowane po roku szkolnym 1906/1907. Do tych gimnazjów uczęszczały przeważnie dzieci urzędników austriackich oraz Żydów, dla których język niemiecki był językiem narodowym lub deklarowali jego używanie. Mniejszą grupę uczniów w gimnazjach z wykładowym językiem niemieckim stanowiły dzieci Polaków, którzy chcieli zapewne wykształcić je w języku monarchii, którą zamieszkiwali. W latach szkolnych 1900/01–1910/11 liczba uczniów korzystających z języka niemieckiego jako wykładowego zmniejszyła się o prawie 40%, co stanowiło utratę przeszło 140 uczniów-Niemców¹⁸. Za jedną z przyczyn ubytku uczniów tej narodowości można uznać proces asymilacyjny, któremu ulegali również Niemcy. Tym bardziej, że często nie byli to przedstawiciele rdzennej Austrii, ale Moraw lub Śląska.

Jednostkowymi przypadkami była obecność w gimnazjach galicyjskich Rumunów, Serbów, Włochów, Francuzów czy Anglików.

Wielokrotnie podkreślano, że mimo mieszanego składu narodowościowego gimnazjów galicyjskich, do końca XIX wieku nacje te współżyły ze sobą zgodnie. Ukraińcy i Żydzi nie wzbogacali ducha polskości, a raczej wzmacniali austriakość szkoły. Sytuacja uległa zmianie na początku XX wieku, kiedy powstały i upowszechniły się w społeczeństwie nowe prądy, a do gimnazjów przychodzili ludzie wychowani już w szkole polskiej. Ponadto był to okres zaostrzania się odrębności narodowej zarówno Polaków, jak i Ukraińców oraz Żydów. Gimnazja stawały się zakładem ruchu syjonistycznego, a także często tam, gdzie był duży odsetek uczniów Ukraińców, miejscem ścierania się dwóch kierunków: staroruskiego i ukraińskiego.

Struktura wyznaniowa i pochodzenie społeczne

W gimnazjach galicyjskich dominowali uczniowie wyznania rzymskokatolickiego, którzy stanowili w ciągu omawianego okresu zawsze ponad 50% ogółu uczniów. Jednak przewaga uczniów wyznania rzymskokatolickiego w gimnazjach nad innymi wyznaniem systematycznie się zmniejszała¹⁹.

Zdecydowanie zwiększała się procentowo liczba uczniów grekokatolików, co było konsekwencją większego napływu do gimnazjów Ukraińców, bowiem przeważnie oni byli wyznawcami tej religii. Stanowili oni średnio w okresie 1876–1911 prawie

¹⁸ Ibidem, s. 111.

¹⁹ *Podręcznik statystyki Galicji...*, s. 110.

20% ogółu uczniów. Szczególnie duży wzrost liczby grekokatolików nastąpił w latach 1900–1911, kiedy ich grupa powiększyła się o 107% osiągając stan 3748 uczniów. Napływ uczniów wyznania grekokatolickiego miał swoje konsekwencje, którymi było np. wprowadzenie do Rady Szkolnej Krajowej przedstawiciela tego Kościoła.

Lata	Rzym.-kat.	Greko-kat.	Żydzi	Inne wyznania
	dane w procentach			
1868–75	67,30	22,26	9,60	0,83
1876–86	63,06	18,33	17,56	1,05
1886–96	61,98	18,45	18,52	1,05
1896–1906	60,24	20,09	18,84	0,83
1906–1911	55,18	22,28	21,82	0,72
1911/12	53,60	22,30	23,4	0,70

Tabela 4. Zmiany procentowe w strukturze wyznaniowej uczniów gimnazjów w Galicji w latach 1867–1916

Źródło: *Podręcznik statystyki Galicji*, pod red. T. Pilata, t. IX, Lwów 1913, s. 110; *Sprawozdania c.k. Rady Szkolnej Krajowej o stanie wychowania publicznego w latach 1868–1916*.

Znacznie rosła liczba Żydów, którzy w omawianym okresie stanowili średnio przeszło 19% ogólnej liczby uczniów. Ale w latach 1900–1911 liczba uczniów Izraelitów wzrosła o ponad 120%, co dało przyrost 3964 uczniów tego wyznania²⁰. Można to uznać za konsekwencję przyznania Żydom pełnych praw politycznych w 1867 roku. Uczniowie-Żydzi wykazywani byli we wszelkich sprawozdaniach szkolnych nie jako narodowość, ale jako grupa religijna. Młodzież żydowska wywodząca się z rodzin inteligenckich używała najczęściej na co dzień języka polskiego. Gimnazjaliści, synowie kupców, najczęściej w pierwszych klasach gimnazjalnych posługiwali się językiem rodziców, czyli niemieckim lub jidisz. W przeciwieństwie do Ukraińców nie mieli własnych szkół, choć propozycje takie, by Żydzi mogli stworzyć własne gimnazja, pojawiały się z różnych grup społecznych. Postulowały to nawet kręgi Kościoła katolickiego. Nie brało się to jednak z poczucia tolerancji czy chęci przyznania praw narodowych, ale obaw przed złym wpływem uczniów-starozakonnych na innych gimnazjalistów, zwłaszcza Polaków. Gimnazjaliści wyznania mojżeszowego często byli krytykowani przez współuczniów, zwłaszcza tych zaangażowanych politycznie. Podkreślano niejednostajne stanowisko tej grupy narodowo-wyznaniowej, zarzucano, że idzie ona w trzech kierunkach: jedna w stronę socjalistów, druga w stronę syjonistów, a trzecia dąży do asymilacji²¹.

Uczniowie innych wyznań stanowili niewielki procent ogółu gimnazjalistów, bowiem w latach 1876–1911 wahał się on w granicach 1,05–0,72% i choć powoli, to jednak nieustannie spadał. W latach 1900–1911 liczba uczniów wyznających inne religie wprawdzie wzrosła o 58% z 147 do 233 uczniów we wszystkich gimnazjach,

²⁰ Ibidem, s. 110–111.

²¹ „Teka” 1902, nr 4, s. 216–218.

ale i tak nie była to grupa znacząca, tym bardziej, że rozrzućeni byli po całej Galicji. Do wyznań tych, tak słabo reprezentowanych wśród młodzieży gimnazjalnej, zaliczyć należy wyznania: karaimskie, prawosławne obrządku ormiańskiego, ewangelickie i inne protestanckie²².

Większość gimnazjów działających w Galicji miała profil klasyczny. Nazywano je filologicznymi lub humanistycznymi ze względu na program nauczania, który realizowały. Nieco inną formę kształcenia prowadziły gimnazja realne. Wykształceniem realnym byli zainteresowani robotnicy, burżuazja i inteligencja techniczna, stanowili oni dość niski procent społeczeństwa galicyjskiego. Wykształcenie klasyczne było preferowane zwłaszcza przez warstwę ziemiańską, której przedstawiciele sprawowali władzę. Rozporządzenie ministerialne z 1909 roku zrównało w prawach gimnazja klasyczne z realnymi i przyczyniło się do zwiększenia liczby realnych. Jednak do wybuchu wojny zachowała się zdecydowana przewaga gimnazjów klasycznych²³. Więcej gimnazjów realnych przybywało w szkolnictwie niepublicznym, choć i tam zachowano liczebną przewagę gimnazjów klasycznych. Zdecydowanie plebejski charakter posiadały te gimnazja, które nie powstały w miejscowościach będących siedzibami władz powiatowych – przykładem mogą być szkoły utworzone w takich miejscowościach, jak: Kuty, Dębica, Komarno, Zakopane czy Leżajsk. W szkołach tych uczniowie wywodzili się w zdecydowanej większości ze środowisk chłopskich i drobnomieszczańskich. Było to obrazem struktury społecznej Galicji, ale i trudno odmówić racji argumentom, że dowodziło to pewnego rodzaju demokratyzacji systemu szkolnego, który pozwalał na większy dostęp do wykształcenia średniego dzieciom pochodzącym z niższych grup społecznych²⁴.

Zwiększająca się liczba gimnazjów nie była wystarczająca dla wzrastających potrzeb edukacyjnych. Każda nowo powstała szkoła średnia dawała szansę na zdobycie wykształcenia bez ponoszenia wydatków na zamieszkanie ucznia daleko od domu rodzinnego. Miało to szczególne znaczenie dla gimnazjalistów pochodzących z rodzin chłopskich, których napływało w okresie autonomicznym coraz więcej do szkół średnich. Było to wynikiem emancypowania się chłopów, zwłaszcza tych zamożniejszych, dla których kształcenie dzieci w szkołach średnich stanowiło formę awansu społecznego. Dawało także możliwość znalezienia zawodu poza rolnictwem, co z kolei pozwalało ograniczyć rozdrabnianie gospodarstw²⁵. Wzrost zamożności chłopów wynikał z częstej emigracji zarobkowej do Stanów Zjednoczonych lub innych krajów europejskich, a zwłaszcza do Niemiec (tzw. emigracji sezonowej). To pozwa-

²² *Podręcznik statystyki Galicji...*, s. 110.

²³ *Rozporządzenie ministra wyznań i oświaty z 29 marca 1909 roku w sprawie świadectw dojrzałości z gimnazjów realnych i reformowanych gimnazjów realnych*, [w:] *Zbiór najważniejszych przepisów uniwersyteckich*, zestawiał K.W. Kumaniecki, Kraków 1913, s. 30–34.

²⁴ S. Możdżeń, *Reformy szkoły średniej w Galicji w latach 1884–1914*, Kielce 1989, s. 66; S. Kieniewicz, *Galicja w dobie autonomicznej (1850–1914). Wybór tekstów*, Wrocław 1952, s. 161; Z. Samolewicz, *Po Sejmie*, „Muzeum” 1896, R. XII, s. 574.

²⁵ F. Bujak, *Rozwój gospodarczy Galicji*, Lwów 1917, s. 46; J. Rutkowski, *Historia gospodarcza Polski*, Warszawa 1960, t. II, s. 304–305.

łało przeznaczać część dochodów na kształcenie dzieci. Przyczyn dużego napływu chłopskich dzieci do szkół średnich można się dopatrywać także w postępującym rozwoju kulturalno-oświatowym wsi, który wyrażał się w powstawaniu na początku XX wieku większej liczby szkół ludowych, a te z kolei przygotowywały wiejskie dzieci do dalszej nauki. Napływ do gimnazjów dzieci chłopskich spotykał się z krytyką konserwatystów, którzy przyczyn tego zjawiska upatrywali we wprowadzonym przymusie szkolnym, ułatwiającym nabór do tego typu szkół²⁶. Opracowanie dokładnych danych dotyczących pochodzenia społecznego gimnazjalistów galicyjskich jest bardzo trudne, a czasem wręcz niemożliwe. Przyczyną tego jest fakt, że dane takie nie były przekazywane systematycznie przez dyrektorów gimnazjów w sprawozdaniach szkolnych. Nie można ich znaleźć również w sprawozdaniach statystycznych dotyczących Galicji. Najpełniejszych informacji dostarczają katalogi szkolne, które jednak zachowały się tylko w części.

Analizując wzrost liczby dzieci chłopskich w gimnazjach galicyjskich daje się zauważyć, że był on stały. Były lata, w których się zmniejszał, można zauważyć spadek w roku szkolnym 1872/73 na skutek epidemii oraz w latach 1884 i 1886, kiedy rząd austriacki podniósł czesne, co prawdopodobnie na krótko zmniejszyło możliwości finansowe chłopów by kształcić synów w gimnazjach. W gimnazjum w Rzeszowie synowie chłopscy stanowili w 1875 roku 22,5% ogólnej liczby uczniów (108), w roku 1910 już 28%, a w 1916 28,7%²⁷. Liczba młodzieży chłopskiej wzrastała systematycznie w gimnazjum w Sanoku, gdzie w 1891 roku było jej 25,7% ogólnej liczby uczniów, w 1911 już 31,3%²⁸. Podobnie rzecz się miała w Łańcucie, gdzie średni wskaźnik młodzieży chłopskiej wynosił 37%, w Jaśle przeciętnie 70% wszystkich uczniów stanowili synowie chłopów, pracowników kolei i rzemieślników²⁹. W gimnazjum tarnowskim synów chłopskich w roku szkolnym 1885/86 było 21% ogólnej liczby uczniów, a w roku szkolnym 1913/14 już 28%³⁰. W gimnazjum w Nowym Targu uczniowie pochodzenia chłopskiego stanowili średnio prawie 90% ogólnej liczby uczniów³¹. W gimnazjum w Jarosławiu synów chłopskich było w 1899 roku 13% ogólnej liczby uczniów, a w 1902 roku już 29%³². W Dębicy uczęszczało do gimnazjum w 1907 roku 22%, a w 1913/14 30% młodzieży chłopskiej³³.

²⁶ W. Zakrzewski, *Nasze gimnazja i Rada Szkolna Krajowa*, „Przegląd Polski” 1892, t. I, s. 514; *Michał Bobrzyński w Radzie Szkolnej Krajowej*, Kraków 1901, s. 31.

²⁷ J. Świeboda, *Dzieje I Gimnazjum...*, s. 187.

²⁸ *Księga pamiątkowa Gimnazjum Męskiego w Sanoku 1888–1958*, red. J. Stachowicz, Kraków 1958, s. 54.

²⁹ S. Możdżeń, *Reformy szkoły średniej w Galicji...*, s. 66.

³⁰ Z. Ruta, *Gimnazjum w Tarnowie (1784–1918)*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1980, R. XXIII, nr 2, s. 258.

³¹ A. Puszkas, *Nauczyciele historii i geografii państwowych szkół średnich w Galicji w okresie autonomii*, Lublin 1999, s. 56.

³² *Sprawozdanie dyrekcji c.k. gimnazjum w Jarosławiu za rok szkolny 1899*, Jarosław 1899, s. 47. *Sprawozdanie dyrekcji c.k. gimnazjum w Jarosławiu za rok szkolny 1902*, Jarosław 1902, s. 57.

³³ *Sprawozdanie dyrekcji c.k. gimnazjum w Dębicy za rok szkolny 1907/8*, Tarnów 1908, s. 47. *Sprawozdanie dyrekcji c.k. gimnazjum w Dębicy za rok szkolny 1913/14*, Tarnów 1914, s. 34.

Znikomy procent wśród uczniów gimnazjów stanowili synowie właścicieli ziemskich. Ich liczba ciągle malała, np. w gimnazjum w Tarnowie wynosiła ona w 1885/86 roku 0,7% ogólnej liczby uczniów, a w roku 1913/14 0,3%³⁴. W gimnazjum rzeszowskim synowie ziemiańscy stanowili w roku szkolnym 1875 6,8% ogólnej liczby uczniów, a w roku szkolnym 1916 tylko 2,2%³⁵. W roku szkolnym 1909/10 w gimnazjum św. Jacka w Krakowie było ich 0,5% ogółu uczniów³⁶. W gimnazjum w Jarosławiu w roku 1899 uczęszczało tylko 2 synów właścicieli ziemskich, podobnie było w 1902 roku³⁷. W sprawozdaniach gimnazjum w Dębicy nie uwzględniano nawet kategorii pochodzenia uczniów – synowie ziemiańscy – stąd wniosek, że musiało ich tam nie być wcale lub liczba ich była niewiele znacząca³⁸.

Zdecydowanie mniej w 1900 roku, niż w latach wcześniejszych, było synów dzierżawców majątków ziemskich. Przykładem może być gimnazjum w Rzeszowie, gdzie na przestrzeni lat 1870–1900 liczba synów dzierżawców zmniejszyła się z 14 do 4³⁹. Kategoria ta często w zestawieniach szkolnych nie była odróżniana od posiadaczy ziemskich, stąd trudno podać inne przykłady.

Nie sposób nie wspomnieć o najbiedniejszej grupie uczniów, którzy byli synami wyrobników, zagrodników i sług, pochodzących tak z miast, jak i wsi. Ich liczba zmieniała się w zależności od koniunktury gospodarczej całej Galicji. W latach 90. XIX wieku, kiedy można mówić o prosperity, dochodziła średnio do 9% ogólnej liczby gimnazjalistów, a w czasie wojny niewiele przekraczała 1% liczby wszystkich uczniów.

Odrębną grupę uczniów stanowili synowie kupców, handlarzy i kramarzy, wśród których przeważali uczniowie wyznania izraelskiego i ich liczba ciągle się zwiększała. Dzieci z tej warstwy społecznej stale w gimnazjach przybywało. W gimnazjum w Tarnowie było ich w roku szkolnym 1885/86 25% ogólnej liczby uczniów, a w roku 1913/14 26%⁴⁰. W Rzeszowie synowie kupców stanowili w roku 1875 3,9% uczniów, a w roku 1916 już 14,6%⁴¹. W gimnazjum św. Jacka ta grupa stanowiła 15% w roku szkolnym 1909/10, a w tym samym czasie w gimnazjum św. Anny 12%⁴². W gimnazjum dębickim stan ten wynosił w 1913 roku 3,7%, a w Jarosławiu w roku 1902 14%, przy czym zmniejszył się on w porównaniu do roku 1897 o 2%⁴³.

³⁴ Z. Ruta, *Gimnazjum...*, s. 260.

³⁵ J. Świeboda, *Dzieje I Gimnazjum...*, s. 187.

³⁶ *Sprawozdanie dyrekcji c.k. gimnazjum św. Jacka za rok szkolny 1909/1910*, Kraków 1910, s. 70.

³⁷ *Sprawozdanie dyrekcji c.k. gimnazjum w Jarosławiu...*, s. 70.

³⁸ *Sprawozdanie dyrekcji c.k. gimnazjum w Dębicy za lata 1907 i nast.*

³⁹ J. Świeboda, *Dzieje I Gimnazjum...*, s. 186.

⁴⁰ Z. Ruta, *Gimnazjum w Tarnowie...*, s. 260.

⁴¹ J. Świeboda, *Dzieje I Gimnazjum...*, s. 187.

⁴² *Sprawozdanie dyrekcji c.k. gimnazjum św. Jacka za rok szkolny 1909/10...*, s. 70; *Sprawozdanie dyrekcji c.k. gimnazjum św. Anny za rok szkolny 1910*, Kraków 1910, s. 46.

⁴³ *Sprawozdanie dyrekcji c.k. gimnazjum w Dębicy za rok 1913/14...*, s. 34; *Sprawozdanie dyrekcji c.k. gimnazjum w Jarosławiu za rok szkolny 1897...*, s. 52; *Sprawozdanie dyrekcji c.k. gimnazjum w Jarosławiu za rok szkolny 1902...*, s. 57.

Niewielki był odsetek uczniów, których rodzice byli właścicielami realności, kamienic czynszowych i na ogół nie przekraczał 1%⁴⁴.

Zwiększała się liczba synów bankierów, przemysłowców, eksporterów, fabrykantów. Najwięcej było wśród nich dzieci właścicieli zakładów przemysłowych. Trudno jednak o pełne dane statystyczne.

Dwie ostatnie dekady XIX wieku przyniosły złą koniunkturę dla rzemiosła, było to związane z rozwojem produkcji przemysłowej. Malały dochody rzemieślników, co w konsekwencji spowodowało w gimnazjach spadek liczby synów: sukienników, tkaczy, krawców, szewców, piekarzy. Na ich miejsce pojawili się synowie robotników. Ilość młodzieży pochodzenia rzemieślniczego i robotniczego była dość duża i stanowiła średnio w 1870 roku 18%, a w 1910 14% ogólnej liczby uczniów⁴⁵.

Duży procent gimnazjalistów pochodził z rodzin inteligenckich. Byli to synowie: urzędników państwowych, oficerów, nauczycieli i przedstawicieli wolnych zawodów (lekarzy, adwokatów, inżynierów). Można zauważyć niewielki przyrost w tej grupie, w 1870 roku było ich 17%, a w 1910 20% ogólnej liczby uczniów. Wzrost liczby synów urzędników był wynikiem rozwoju ustroju kapitalistycznego⁴⁶. Na terenach Galicji Wschodniej dość dużą grupą uczniów byli synowie księży unickich, np. w Stanisławowie stanowili oni w niektórych latach szkolnych aż 24% uczniów⁴⁷.

W danych statystycznych podawanych przez dyrekcje gimnazjów pojawia się jeszcze grupa określana jako sieroty. Utrzymywała się ona na stałym poziomie, stanowiąc średnio 15% ogólnej liczby uczniów. Byli to najczęściej uczniowie bardzo słabo sytuowani materialnie. Gimnazjaliści ci na początku roku szkolnego podejmowali starania o zwolnienie z czesnego lub jego obniżenie, przedstawiając dyrekcji gimnazjum tzw. świadectwo ubóstwa. Decyzje w sprawie zwolnień z czesnego podejmowała ostatecznie Rada Szkolna Krajowa, biorąc pod uwagę sugestie rad pedagogicznych poszczególnych szkół. Z pomocą w utrzymaniu się takich uczniów w gimnazjach przychodziły różnego rodzaju instytucje kościelne i społeczne fundujące stypendia dla uczniów uboższych⁴⁸.

Rozpatrując skład społeczny uczniów gimnazjów galicyjskich daje się zauważyć, że największą grupę stanowili synowie chłopów i innych ludzi utrzymujących się z roli. Drugie miejsce zajmowała młodzież pochodzenia inteligenckiego, następnie rzemieślniczego – zastąpiona w początkach XX wieku przez synów robotników;

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ J. Świeboda, *Dzieje I Gimnazjum...*, s. 187; Z. Ruta, *Gimnazjum w Tarnowie...*, s. 260; Sprawozdania dyrekcji c.k. gimnazjów w św. Jacka, św. Anny, w Dębicy, Jarosławiu, Buczaczu, Brzeżanach, Podgórzu, Kołomyi, Jaśle za lata szkolne 1885–1916; *Księga pamiątkowa Gimnazjum Męskiego w Sanoku...*, s. 54; *Gimnazjum i Liceum im. H. Sienkiewicza w Łańcucie*, red. S. Inglot, Warszawa 1965, s. 86; *Księga pamiątkowa. Stulecie Gimnazjum i Liceum im. Króla Stanisława Leszczyńskiego w Jaśle 1868–1968*, red. K. Zieliński, Kraków 1968, s. 36; *Księga pamiątkowa I Gimnazjum Państwowego im. M. Romanowskiego w Stanisławowie*, Stanisławów 1929, s. 165–170.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ *Księga pamiątkowa I Gimnazjum Państwowego...*, s. 168–169.

⁴⁸ APK, GLN 4–13 (Protokoły konferencji nauczycielskich).

najmniejszą grupą były dzieci przemysłowców i właścicieli ziemskich. Wynikiem pochodzenia społecznego najczęściej było ekonomiczne położenie uczniów gimnazjalnych. W Galicji było ono poddawane krytyce w różnych pismach młodzieży. Podkreślano, że większość uczniów stanowią synowie włościan i ludzi biednych. Ich położenie w czasie pobierania nauki, najczęściej w miejscowościach oddalonych od domu rodzinnego, było bardzo trudne. Gimnazjaliści mieszkali na stancjach, które były znane ze złych warunków (wilgoć, zimno), żywili się produktami przywożonymi z domu (jedzenie bardzo skromne – ziemniaki, fasola, ser). To powodowało często wyczerpanie organizmu. Pomoc społeczna szła z kilku kierunków: poprzez zakładanie burs, udzielanie pomocy materialnej (stypendialnej) i możliwość dawania lekcji uczniom słabszym, dzięki czemu zyskiwano skromny zarobek⁴⁹.

Zróżnicowanie młodzieży gimnazjalnej pod względem narodowościowym, wyznaniowym i społecznym wymagało od władz szkolnych i gron nauczycielskich przemysłanych i zaplanowanych działań. Nie było bowiem łatwo spełnić oczekiwania samych uczniów i rodzin, z których pochodzili. Często stawiali oni szkole zróżnicowane wymagania. Społeczność uczniowska, ze względu na swoje pochodzenie reprezentowała różny poziom intelektualny, co wymuszało na szkole indywidualizację nauczania. Jednak trudne warunki nauczania spowodowane przepełnieniem szkół utrudniały dostosowanie wymagań i pomocy dla uczniów ze strony nauczycieli. Skupiali się oni głównie na realizacji zbyt rozbudowanych programów nauczania, kosztem rozbudzania intelektualnego uczniów, zachęcania ich do rozszerzania swoich wiadomości i umiejętności, wskazywania kierunków rozwoju. Duża liczba uczniów, często pozbawiona na co dzień opieki rodzicielskiej, stanowiła trudną do kontroli nauczycielskiej społeczność. Nie mogąc znaleźć w szkole troski ze strony nauczycieli, pomocy w ukierunkowaniu swoich zainteresowań, nader chętnie ulegała wpływom różnych środowisk, również politycznych. Nieuświadomione często w kwestiach politycznych rodziny nie umiały przestrzec swoich dzieci przed zagrożeniami, które niósł rodzający się ruch polityczny. Stąd tacy uczniowie stanowili najczęściej cel oddziaływania agitatorów politycznych. Istotną dla młodzieży była aktywizacja narodowa Ukraińców i Żydów, zmierzających do powiększenia swoich praw, co nieuchronnie prowadziło do konfliktów z Polakami⁵⁰. Stało to często w sprzeczności z odradzającymi się polskimi tendencjami narodowyzwoleńczymi propagowanymi wśród gimnazjalistów⁵¹. Nie bez znaczenia dla tych konfliktów była postawa prezentowana przez Kościół katolicki, który przecież w znacznym stopniu oddziaływał na młodzież i jej rodziców. Stąd tak zróżnicowana młodzież podejmowała działania w różnych kierunkach, szukała poza szkołą tego, czego szkoła jej dać nie mogła. W tych warunkach szczególnie trudne było nauczanie historii, które musiało spełniać oczekiwania różnych narodów, grup społecznych i religijnych, a ich wymagania często były rozbieżne.

⁴⁹ „Teka” 1902, nr 4, s. 189–193.

⁵⁰ H. Wereszycki, *Pod berłem Habsburgów*, Kraków 1975, s. 175–201.

⁵¹ *O potrzebie i środkach kształcenia poczucia narodowego u młodzieży naszej*, „Muzeum” 1888, R. IV, s. 577–585.

High School Students of the Autonomous Galicia Era - Characteristics of the Community

Abstract

One of the consequences of introducing autonomy in Galicia was the enlivening of the education at the secondary level. It was demonstrated by establishing a larger number of high schools and by the larger number of students. During 1896–1914, 27 new state high schools were established. Broader access to secondary education for the youth was demanded by the pedagogical circles who saw an opportunity to spread high school education in the new social, political and economic situation. The number of schools and students was decidedly higher in the large cities, and reputable high schools enjoyed a particular popularity.

The multinational character of the Habsburg monarchy was reflected in the nationality structure of the schools. The largest group of students were Poles, followed by Ukrainians and Jews. The beginning of 20th century brought aggravation of the relations among the nationalities, which was a consequence of the national movements and the independence tendencies. High schools were a reflection of the religious mosaic existing in the Austrian partition. Roman-Catholics definitely prevailed among the students, but the number of Greek-Catholic and Jewish students kept increasing.

Analysing the social descent of the high school students, one can notice a growing number of peasant sons starting education. It was a result of the situation in the country, as well as of the broadly understood work emigration of peasants. A vast majority of students were the sons of landed gentry. A broader access to high school education was gained by the sons of industrialists, merchants, craftsmen, and intelligentsia. Differentiation of the students' community brought about the necessity to resolve various pedagogical problems. The youth, often deprived of the constant parental supervision, was exposed to agitation activities of the emerging political parties. It was reflected in the national and religious conflicts.